

ACTA ECONOMICA

Година XV, број 26 / јун 2017.

ISSN 1512-858X, e-ISSN 2232-738X

ПРЕТХОДНО САОПШТЕЊЕ

УДК: 332.1:339.923(497.11)

DOI: 10.7251/ACE1726199R

COBISS.RS-ID 6750744

Гојко М. Рикаловић¹Дејан С. Молнар²Христићина К. Микић³

Регионализација Србије и ЕУ фондови

Regionalization of Serbia and EU Funds

Резиме

Предмет рада је критичко сагледавање актуелне регионализације и институционалног оквира за вођење политике регионалног развоја у Србији у контексту придруживања Евројској унији. Најпре је представљена актуелна регионализација у Србији према стандардима статистичке номенклатуре територијалних јединица за статистику (НУТС) и по методологији ЕУ-РОСТАТ-а. Појом се анализира институционални механизам ЕУ за вођење кохезионе политике у текућем буџетском периоду (2014-2020), као и расположивости и намена средстава из ЕУ фондова за мерење ублажавања регионалних неједнакости у земљама чланицама. У раду се истражује да је са становишта развојних мера региона НУТС 2 нивоа у Србији можда било боље да се за територијалне јединице НУТС 3 нивоа дефинишу већа подручја (административне области) уместо актуелног решења (окрузи/области). Износи се и аргументи да у Србији тренутно не постоји одговарајућа јазна креатора економске и свеукупне политике по питању проблема регионалног развоја земље. Користиће се средства из фондова Евројске уније уједно и регулисана са правилима ЕУ усклађен институционални оквир,

¹ Економски факултет Универзитета у Београду, rikgoj@ekof.bg.ac.rs

² Економски факултет Универзитета у Београду, dejanmolnar@ekof.bg.ac.rs

³ Фондација Група за креативну економију, Београд, hristinamikic@gmail.com

као и одговарајуће административне капацитете за управљање помену-
тим средствима. У том смислу, маргинализација ове области у јавним по-
лицима у Србији свакако не доприноси значајнијем коришћењу средстава
из ЕУ фондова. У последњем делу рада су даће препоруке за вођење регионал-
не политике у Србији у наредном периоду.

Кључне речи: регионализација, регионална политика, НУТС, кохезиона
политика ЕУ, Србија.

Summary

The paper critically evaluates current regionalization and institutional framework for managing regional development policy in Serbia in the context of joining the European Union. Firstly, the current regionalization in Serbia is presented based on the standards of statistical nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) and EUROSTAT methodology. Then the institutional mechanism for guiding EU cohesion policy in the current budgetary period (2014–2020) is analyzed, as well as the availability and the purpose of EU funds for mitigation of regional disparities in the Member States. The paper points out that from the standpoint of the development needs of the NUTS 2 level in Serbia it might be better to define larger areas for the territorial units NUTS 3 level (administrative districts) instead of the current solutions (counties).

The arguments that there is currently no adequate attention of the creators of economic and overall policy regarding the problems of regional development in Serbia are summed up. For more successful integration into the EU, Serbia has to conduct priority activities related to the establishment of an efficient institutional framework composed of various policy instruments, which should provide stability and continuity in regional development. However, a number of current issues are still opened (respect for the territorial aspect in setting development goals, the regional typology according to development criteria, interregional and intraregional relations, overcoming the problem of regional disparities in development). In this sense, the marginalization of these areas in public policy in Serbia is certainly not conducive to significant use of EU funds.

In this context, in the coming period in Serbia it is necessary to implement the following processes: (a) completion of a comprehensive and coherent institutional framework for the management of regional policy, (b) the establishment of mechanisms for effective management of regional policy, especially to stimulate faster development of areas with specific development problems (c) the efficient use of EU funds and (d) the gradual functional and fiscal decentralization, in order to strengthen the capacity of local government to carry out activities aimed at local

economic development. This is especially important if one takes into account the fact that all our regions belong to the first group of EU regions (less developed), because they are below the 75% of development compared to the EU average (the most developed region in Serbia – Belgrade region – has reached development level of about 60% of the EU average).

Since 2012 Serbia has not had any strategic document in the field of regional development. This indicates that new strategic directions of development in terms of regional dimensions and in the context of the current economic and social developments are not defined. In this context, it is indicative that even in Eurostat Regional Yearbook, which records statistics for the European regions, Serbian regions are not even recognized, because EU finds have not reached agreement on statistical regions with Serbia. Bearing all this in mind, it can be concluded that Serbia is late with preparations in the field of regional policy and coordination of structural instruments.

The concluding section contains the recommendations for the regional policy in Serbia in the future (the improvement of inter-municipal cooperation, the implementation of an integrated endogenous approach to development, improvement of regional statistics, better coordination of the work of the national line ministries, strengthening the capacity of local governments, etc.).

Keywords: regionalization, regional policy, NUTS, cohesion policy of EU, Serbia

1. Уводна разматрања

Све израженији захтеви за децентрализацијом, подстакнути тешком економском ситуацијом, као и постојањем изражених територијалних разлика у степену развијености на подручју целе земље, најчешће су усмерени ка регионализацији као инструменту за остваривање равномернијег регионалног развоја. У том контексту, разматра се и подела на статистичке регионе према стандардима статистичке номенклатуре територијалних јединица за статистику (НУТС) и по методологији ЕУРОСТАТ-а. Утврђивање поменутих региона јесте неопходан корак који Србија мора да начини на свом путу придруживања Европској унији. Услови економске интеграције Србије у ЕУ, као и коришћење средстава из структурних и њених претприступних фондова, подразумевају усклађеност институционалног оквира са европским стандардима и прописима. У циљу успешнијег интегрисања у ЕУ, приоритетне активности Србије односе се на успостављање ефикасног институционалног оквира састављеног од инструмената различитих политика, који треба да обезбеде стабилност и континуитет у области регионалног развоја. Међутим, још увек су отворена бројна актуелна питања (уважавање територијалног аспекта у постављању развојних циљева, тип-

логија региона према развојним критеријумима, међурегионалне и унутар-регионалне релације, проблем превазилажења регионалних неравномерности у развоју).

Регионализација, у смислу децентрализације управљања, неизбежан је услов без којег се не може очекивати већа територијална кохезија Републике Србије, али ни прикључење Европској унији. Региони, као средњи ниво управљања између државног и локалног нивоа, представљају једини успешан пут до што већег степена децентрализације, демократских и економских реформи и међурегионалне сарадње. За потребе утврђивања регионалне форме која највише одговара Србији, законски оквир је пошао од критеријума који се примењују у земљама чланицама ЕУ. Наиме, имплементација заједничке регионалне политике подразумева примену усклађеног система статистичких региона (НУТС). Основни задатак регионализације је успостављање ефикасне регионалне организације и координисане регионалне политике која одговара препорукама ЕУ. У складу са тим, регионализацију треба схватити и прихватити као ефикасан инструмент државне управе за уравнотежење регионалног развоја појединих делова земље. Она треба да буде у функцији структурног прилагођавања према интересима регионалне заједнице, ефикаснијег регионалног развоја и веће конкурентности региона утемељеног на територијалном капиталу (природни и људски ресурси, финансијски извори, социјални капитал, идентитет, традиција, историја, култура итд.). У том контексту, регион представља територијалну јединицу у којој је могуће решавати заједничке проблеме, заступати интересе и спроводити пројекте локалних заједница, будући да оне располажу одговарајућим институционалним, финансијским и стручним капацитетима. Свакако, локална заједница (град/општина) мора да задржи право на иницијативу, док држава (централни ниво) пружа законске, макроекономске и финансијске оквире и подршку за остваривање локалних пројеката.

2. Актуелна регионализација у Србији и регионална политика у функцији приближавања ЕУ

Данас Република Србија има три нивоа јавне администрације: (а) централни (републички), (б) покрајински и (ц) локални (градски/општински). Садашња територијална организација Србије дефинисана је Уставом Републике Србије (Устав Републике Србије, бр. 83/06.), Законом о територијалној организацији Републике Србије (Закон о територијалној организацији Републике Србије, бр. 129/07.) и Уредбом о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта (Уредба о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта, бр. 3/92, 36/92, 52/92 - одлука УСРС, 60/93 и 5/95). Територијалну структуру

Републике Србије чине две аутономне покрајине - АП Војводина и АП Косово и Метохија. Затим, у Србији постоји укупно 29 управних округа и град Београд као посебна јединица и 193 општине. Поред Београда, статус града имају још 23 локалне самоуправе. То значи да Србија има модел тзв. *асиметричне* територијалне организације, где заједно са два стандардна нивоа (централни и локални) коегзистира, али само на одређеном подручју државе, средњи ниво управе (аутономне покрајине). При томе, ни на нивоу покрајина не постоји ни приближна једнакост у погледу њихове институционалне уређености, положаја, па ни ингеренција. АП Војводина поседује сопствени Статут, што доприноси додатној асиметричности, како у односу на друга подручја, тако и у односу на АП Косово и Метохију. При томе, треба имати у виду да Косово и Метохија нису под јурисдикцијом државе Србије.

Заснивање нове политике регионалног развоја Србије најпре је било опредељено Стратегијом регионалног развоја Републике Србије за период 2007-2012. година и Закона о регионалном развоју (2009). Маја 2010. године, поменути Закон је промењен. Најважнија измена, свакако, јесте смањење броја статистичких планских региона (НУТС 2 нивоа) са 7 на 5 (Закон о изменама и допунама закона о регионалном развоју, бр. 30/2010), што се одразило и на број и делокруг рада регионалних развојних агенција (Правилник о садржини и изгледу Јединственог регистра акредитованих регионалних развојних агенција, бр. 89/2010, Уредба о утврђивању услова, критеријума и начина акредитације за обављање послова регионалног развоја и одузимања акредитације пре истека рока на који је издата, бр. 74/2010. и 04/2012). Државна дистрибуција подстицајних средстава, без адекватног система евалуације (Правилник о садржини, начину и поступку вођења Регистра мера и подстицаја за регионални развој, бр. 93/2010) у циљу сагледавања и вредновања развојних ефеката, није била довољна за смањивање регионалних неравномерности и за превазилажење бројних развојних проблема неразвијених општина.

Закон о регионалном развоју утемељен је у Уставу Републике Србије, Споразуму о стабилизацији и придруживању и Националној стратегији за приступање ЕУ. Неколико питања назначених у Закону детаљније је регулисано одговарајућим подзаконским актима који полазе од начела регионалног развоја ЕУ. Поменути прописи чине нови институционални оквир за политику регионалног развоја и њену имплементацију у Србији.

На основу европских критеријума и у нашој земљи су утврђени статистички региони (НУТС региони). За НУТС 2 ниво у Србији није постојала одговарајућа административна подела, тако да су региони НУТС 2 нивоа утврђени груписањем области/округа (НУТС 3). Анализа изворних и уступљених надлежности указује да окрузи (НУТС 3 ниво) немају ни додатне

атрибуте региона карактеристичних за ЕУ. Иако у свом саставу имају општине, окрузи не представљају облик територијалне децентрализације са политичким и административним надлежностима. Законско решење одговара и уобичајеним одређењима региона у економској теорији и пракси.

Региони у Србији (НУТС 2 ниво) одликују се потребним обележјима и испуњавају услове да се третирају као просторне целине способне да реализују велике регионалне пројекте не само због привредне и географске заокружености унутар земље, већ и због тога што располажу довољно великим природним и људским потенцијалом. То им омогућава стварање „јачих” развојних центара и диверсификацију економских активности као основе за одговарајућу друштвену инфраструктуру, односно укупан мултидимензионални развој. Из тога произилази могућност успостављања територијалне поделе рада и производне специјализације, а по правилу су формирано око једног или више развојних, регионалних центара (градова). За мање територијалне сегменте, области/субрегионе (ниво НУТС 3), узете су већ постојеће јединице (управни окрузи).

Постојале су и иницијативе за другачије решење по питању субрегионализације (НУТС 3 ниво) наше земље (видети: Јакопин и Деветаковић, 2009). Наиме, поменути аутори су за НУТС 3 ниво предложили креирање 13 тзв. административних области, које би биле формиране обједињавањем два или три округа, осим у два случаја када су појединачни окрузи довољно велики (Златиборски и Београдски). Претпоставка од које се пошло приликом оваквог предлога за НУТС 3 ниво јесте да би се у том случају лакше и целовитије активирали расположиви ресурси. Нарочита очекивања била су повезана са тим да би оваква субрегионализација допринела адекватнијој заступљености друштвене инфраструктуре унутар административних области, те њеном рационалнијем територијалном размештају у поређењу са било којим округом. Користимо прилику да укажемо на чињеницу да се територија овако предложених административних области (АО) готово у потпуности поклапа са подручјима која данас (када су као субрегиони усвојени окрузи) покривају регионалне развојне агенције, што говори у прилог чињеници да је овакав предлог садржао у себи природне „афинитете” за удруживањем подручја.

Регионализација је постала основни метод ЕУ за јачање интеграционих процеса и за реализацију заједничких великих пројеката, те за размену знања и искустава између различитих подручја (шире видети: Оџић, 2012). Државе чланице ЕУ увеле су систем НУТС класификације у циљу прикупљања статистичких података за регионе (планско-статистичке и развојне), на основу којих се дефинишу одговарајући индикатори неопходни за праћење и анализирање регионалних диспропорција и класификацију региона у функцији прибављања финансијских средстава из структурних фондова ЕУ.

Овакви региони не морају да буду административне јединице, али њихове границе у земљама чланицама ЕУ углавном прате и административну поделу. Зато су, и пре проширења Европске уније 2004. године, тадашње државе кандидати настојале да своје системе локалне самоуправе прилагоде статистичким регионима НУТС система. Са становишта могућности коришћења средстава из фондова ЕУ, статистичка регионализација у складу са директивама Уније је и обавеза наше земље.

Законом (2009), његовим изменама (2010) и одговарајућим подзаконским актима је дефинисана територијална подела земље на регионе, као функционалне територијалне целине за потребе планирања и спровођења политике регионалног развоја, у складу са НУТС класификацијом (видети табелу 1). Сви региони испуњавају услове да се третирају као економски региони, с обзиром да су привредно и географски заокружени и располажу природним и људским ресурсима, што им омогућава стварање јачих жаришта раста и одговарајућу диверсификацију производње.

Табела 1.

Актуелна регионализација Републике Србије према НУТС методологији

НУТС 1	НУТС 2 (региони)	НУТС 3 (субрегиони)	ЛАУ (локални ниво/ локалне самоуправе)
Србија -север	Војводина	7 области (административних округа): Севернобачка област, Западнобачка област, Севернобанатска област, Средњебанатска област, Јужнобанатска област, Јужнобачка област и Сремска област	6 градова и 39 општина
	Београд	Београдска област	Град Београд са својих 17 градских општина
	Шумадија и Западна Србија	8 области (административних округа): Златиборска област, Колубарска област, Мачванска област, Моравичка област, Поморавска област, Расинска област, Рашка област, Шумадијска област	10 градова и 42 општине
Србија -југ	Јужна и Источна Србија	9 области (административних округа): Борска област, Браничевска област, Зајечарска област, Јабланичка област, Нишавска област, Пиротска област, Подунавска област, Пчњиска област, Топличка област	6 градова и 41 општина
	Косово и Метохија	5 области (административних округа): Косовска област, Пећка област, Призренска област, Косовскомитровачка област, Косовскопоморавска област	1 град и 28 општина

Према: Закон о изменама и допунама закона о регионалном развоју, бр 30/2010, Закон о територијалној организацији Републике Србије (2007.) и Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица, бр. 109/2009 и 46/2010.

Законом је предвиђено да сваки регион оснује регионални развојни савет састављен од представника покрајинске администрације, те локалних (градских и општинских) управа, цивилног сектора и представника Владе, који би требало да има саветодавну улогу у доношењу и имплементацији политике регионалног развоја. У сваком региону оснивају се једна или више регионалних развојних агенција које спроводе политику регионалног развоја на нивоу региона. Закон о регионалном развоју из 2009. године предвиђао је да се у сваком региону формира по једна регионална развојна агенција за цео регион, док се Законом о изменама и допунама закона о регионалном развоју из маја 2010. године укида таква одредба, уз образложење да у сваком региону може постојати више регионалних развојних агенција које би обављале исте послове, али би покривале мање територије од НУТС 2 региона. Подразумева се да између њих нема територијалног преклапања. Мишљења смо да је претходно решење из 2009. године (један НУТС 2 регион – једна регионална развојна агенција) било боље, првенствено имајући у виду функционалност агенција.

Подела државе на регионе и области важан је инструмент за уравнотежен регионални развој Србије. Регионализација би требало да обезбеди систем интересног организовања територије на нивоу региона и округа (по принципу одоздо на горе), што би са своје стране требало да води ка правилнијем и правичнијем располагању ресурсима и средствима. Региони и области могу да, боље од централног нивоа власти, дефинишу и остварују своје развојне циљеве, да препознају потребе грађана и брже и ефикасније решавају проблеме. Истовремено, на тај начин стичу се услови за јасније и ефикасније дефинисање пројеката којима региони, уз равноправну сарадњу са областима и општинама, могу да конкуришу за средства код националних и међународних фондова.

Постоји низ опасности које произилазе од чињенице да нове и „младе” институције на регионалном нивоу захтевају одређени временски период који им је потребан за учење, уходавање и стабилизацију. Поменимо да регионализација, као облик децентрализације, може имати и својих слабости: нижа ефикасност новонасталих јавних тела и организација на регионалном нивоу, немогућности за остваривање ефеката економије обима у процесу обезбеђивања јавних добара и услуга унутар мањих територијалних целина, негативни екстерни ефекти који се јављају у случају када се ефекти јавне политике „преливају” из једне у другу локалну заједницу, повећање трошкова јавне администрације услед додатне бирократизације (управни, скупштински и извршни органи на регионалном нивоу), као и ширење корупције и непотизма и др. Као специфичну слабост/недостатак у транзиционим земљама и у земљама у развоју, па и у Србији, треба истаћи ниске

административне капацитете који постају још скромнији када се деле на више нивоа државне управе.

Истакнимо и чињеницу да у Србији данас постоји **асиметрична регионализација**. Само два региона у Србији (регион Војводине и регион Београда) имају сопствене институционалне капацитете, што им дозвољава изванредан ниво слободе приликом креирања различитих политика. Закон о регионалном развоју препушта планирање регионалног развоја властима у два северна региона, односно у Војводини и у Београду (регионима који припадају НУТС 1 нивоу Србија - север), док су за регионе који припадају НУТС 1 нивоу Србија – југ (Шумадија и Западна Србија, Јужна и Источна Србија, Косово и Метохија) основане регионалне радне групе од стране министарства надлежног за регионални развој, како би се, делимично, надоместио недостатак институција.

Добијањем статуса кандидата за улазак у ЕУ Србија преузима обавезу усвајања *acquis communautaire* (заједничког законодавства) које се, између осталог, односи и на структурне инструменте Кохезионе политике ЕУ, као и на изградњу децентрализованог система имплементације фондова ЕУ. Према одредбама Уредбе Европске комисије о коришћењу ИПА средстава, процес децентрализације управљања фондовима у претприступном периоду односи се само на поделу надлежности између Европске комисије (као даваоца средстава) и централног нивоа земље (као корисника средстава), а не и на даљу децентрализацију надлежности у управљању ИПА средствима унутар земље кориснице (на нивоу НУТС 2). Након приступања ЕУ, надлежности у управљању ИПА фондовима могу (али не морају) бити додатно децентрализоване унутар државе. Кључни услов за преношење надлежности за управљање средствима из ИПА фондова јесте постојање административне способности за обављање наведених послова на регионалном нивоу (НУТС 2). Уколико не постоји изграђена административна способност на регионалном нивоу, управљање средствима структурних фондова остаје на нивоу централне власти. У наведеном контексту, у Србији је у наредном периоду нужно спровести следеће процесе: (а) завршетак изградње усклађеног и целовитог институционалног оквира за управљање регионалном политиком, (б) успостављање механизма за вођење ефикасне регионалне политике, нарочито стимулације бржег развоја подручја са посебним развојним проблемима, (в) ефикасна употреба фондова ЕУ и (г) постепена функционална и фискална децентрализација, у циљу јачања капацитета локалне самоуправе за обављање активности које су усмерене на локални економски развој. Функционисање политике регионалног развоја и систем редистрибуције средстава директно ће зависити од стандардизованог статистичког система на основу кога се мере развојни потенцијали

и врши дистрибуција средстава за развојно уједначавање, као и праћење ефикасности улагања. Основни разлог за регионализацију по НУТС методологији у Србији, као и у случају других земаља, није административно-територијалног, већ статистичко-економског карактера. Сврха поменутог поступка јесте креирање институционалних услова за спровођење следећих анализа: (а) прикупљање, развој и усклађивање државног статистичког система са правилима и стандардима ЕУ, (б) спровођење социо-економских анализа степена развијености статистичких региона, усвајање одговарајућих решења и на њима заснованих одговарајућих развојних програма намењених неразвијеним регионима/подручјима и (в) институционализација просторног, административног и политичког оквира за будуће регионалне политике.

3. Кохезиона политика ЕУ у периоду 2014-2020. година

Кохезиона политика ЕУ у буџетском периоду 2014-2020. година у великој мери је одређена брзином изласка из актуелне економске кризе. Управо је утицај кризе био одлучујући разлог за разматрање одређених промена у домену формулисања и спровођења Кохезионе политике, а са основним циљем да се чвршће повежу Кохезиона политика и циљеви дефинисани стратегијом „Европа 2020“.

Институционални механизам за остваривање циљева Кохезионе политике је „претрпео“ одређене измене. Додуше, нису укинуте старе институције, већ је предвиђено да се њихов рад додатно координира и да се за све организације надлежне за спровођење регионалне политике примењују унифицирана правила.

Целокупна идеја у вези са развојним политикама ЕУ је фокусирана на „приближавању“ програма предвиђених за реализацију циљева из стратегије „Европа 2020“ и циљева Кохезионе политике.

Ради ефикасније и ефективније употребе европских фондова, у буџетском периоду 2014-2020. предвиђена је синхронизација и, боља него до сада, координација рада и надлежности следећих пет фондова: Европског фонда за регионални развој, Европског социјалног фонда, Кохезионог фонда, Европског фонда за пољопривреду и рурални развој и Европског фонда за поморство и рибарство. Ново уређење функционисања поменутих пет фондова доприноси смањењу преклапања у њиховом раду, што обезбеђује (European Commission, 2012): (а) концентрацију расположивих ресурса у функцији реализације циљева Стратегије „Европа 2020“ путем уједињавања задатака различитих сектора, (б) поједностављење административних процедура, (в) већи фокус на резултате и (г) хармонизацију услова за сти-

цање права на коришћење средстава, као и снижавање пропратних трошкова за будуће кориснике. Стога је Комисија предложила увођење тзв. **Заједничких регулативних одредаба** (*Common Provisions Regulation - CPR*) за свих пет фондова. Додатни предлози Комисије односили су се на усвајање тзв. **Уговора о партнерству** којим се регулишу прихватање међусобних права и обавеза фондова за спровођење оперативних програма сагласних са Стратегијом „Европа 2020”, што представља интегративни приступ територијалном развоју, подржан кроз рад свих пет фондова.

Најважнија мера за квалитетну имплементацију и наменско трошење средстава јесте да у случају неиспуњавања преузетих обавеза од стране корисника средстава (државе/региона) ЕУ фондови имају право да суспендују или откажу даље финансирање пројеката. Друго, спровођење Уговора о партнерствима олакшано је постојањем још једног новог института – **Општег стратешког оквира** (*Common Strategic Framework - CSF*). Предлог Заједничких регулативних одредаба успоставља и једну нову хијерархију циљева који су у складу са циљевима стратегије „Европа 2020”, а заједнички су свим фондовима. Усвајањем CSF-а повећава се степен повезаности између фондова и подстиче се интеграција у њиховом заједничком раду (према: ибид).

Капацитет ЕУ и њених појединачних региона да остваре паметан, одрживи и инклузиван раст, у великој мери зависи од њихових специфичних развојних потенцијала, односно њихове „имовине” која је отелотворена у различитим врстама капитала (физичком, људском, социјалном, природном, креативном), затим у знању, квалитету институција, нивоу повезаности и умрежености актера и сл. Ово захтева да оперативни програми из фондова Општег стратешког оквира уважавају разносврсноћ европских региона у различитим сферама (тржиште рада, демографија, култура и културно наслеђе, климатски услови и промене, институционални аранжмани, приступачност и др.).

За вођење Кохезионе политике значајно је то што се њена имплементација заснива на систему управљања на више нивоа (*multi-level governance system*): наднационални ниво (Европска комисија и друге институције Европске уније одговорне за креирање политике дефинишу „правила игре”), национални ниво (на којем се обезбеђују одговарајући контролни механизми за обрачунавање и извештавање у вези са издацима, као и ефикасна имплементација оперативних програма), регионални ниво (који има улогу менаџера у поступку имплементације оперативних програма). Овоме се могу додати још два нижа нивоа управљања, субрегионални ниво (округ; провинција) и локални ниво (локалне самоуправе). Баш Кохезиона политика је била институт који је по први пут у пракси доделио региони-

ма/регионалним властима (и другим субнационалним институционалним актерима) улогу активног учесника у поступку имплементације регионалне политике.

Са становишта могућности да се регионални развој Србије у наредном периоду финансира делом из средстава ЕУ, неопходно је да укажемо и на конкретну методологију помоћу које ће се класификовати (рангирати) европски региони за потребе вођења Кохезионе политике, као и планиране износе, те намену тих средстава. Које категорије (европских) региона ће, по којим основама и за које намене, моћи да рачунају на финансијска средства из европских фондова? На који начин ће моћи да користе поменута средства?

Сваки европски регион ће имати прилику да користи подршку европских фондова, али не на исти начин, у истој мери и за исте сврхе. Планиране су три групе региона у текућем буџетском периоду, дефинисане на бази нивоа БДП-а по становнику и то (видети: European Commission, 2011a, стр. 15):

1. Мање развијени региони – они чији је БДП по становнику испод нивоа од 75% просека ЕУ. Они ће и у наредном периоду бити основни приоритет Кохезионе политике.
2. Транзициони региони – они чији је БДП по становнику на нивоу између 75% и 90% просека ЕУ. Ова група региона је нова и замениће две групе региона („постепено у” и „постепено из”) које су постојале у претходном буџетском периоду (2006-2013).
3. Развијенији региони – они чији је БДП по становнику изнад нивоа од 90% просека за ЕУ. Ови региони постају све више предмет пажње креатора економске и регионалне политике, јер у ери економије знања, могу да конкуришу најразвијенијим регионима из других делова света и тако допринесу повећању конкурентности европске економије.

Друга група обухвата 51 регион са око 72 милиона становника. Њена сврха јесте да се адекватним програмима помогне оним регионима који се налазе на прелазу из групе мање развијених у групу развијених (European Commission, 2011b, стр. 2).

За сваки пројекат који се финансира европским средствима мора да се обезбеди одређени износ сопствених средстава, као облик партиципације. Стопа партиципације корисника зависи од тога којој од три групе региона припада. За групу мање развијених региона, национална партиципација износи минимум 15%, док остатак покрива ЕУ. За групу развијених региона ЕУ учествује у финансирању конкретних програма са максимално 50% средстава од вредности пројеката. За нову групу транзиционих региона, ЕУ партиципира са највише 60% неопходних средстава (ибид, стр. 3). У табели

2. приказано је колико ће средстава бити доступно регионима током буџетског периода 2014-2020. година.

Табела 2.

Буџет за Кохезиону политику Европске уније за период 2014-2020. година

Предложени буџет за период 2014-2020. година	Износ (у милијардама ЕУР, по сталним ценама из 2011. године)
Мање развијени региони	162,2
Транзициони региони	38,9
Развијени региони	53,1
Територијална сарадња	11,7
Кохезиони фонд	68,7
Додатна алокација за најудаљеније и најненасељеније регионе	0,926
Повезивање европских постројења за транспорт, енергију и информационо -комуникационе технологије	40 милијарди евра + додатних 10 милијарди евра издвојених из Кохезионог фонда
Европски социјални фонд	Најмање 84 милијарде евра

Извор: European Commission, 2011b, стр. 8-9.

Табела 3. нам пружа увид у фондове и кориснике средстава, упоредно за претходни (2006-2013) и текући (2014-2020) буџетски период.

Табела 3.

Механизам Кохезионе политике ЕУ: 2007-2013. vs. 2014-2020.

Структура Кохезионе политике				
2007-2013		2014-2020		
Циљеви	Фондови	Циљеви	Категорија/тип региона	Фондови
Конвергенција			Мање развијени региони	Европски фонд за регионални развој (ERDF)
Конвергенција („постепено из“)	Европски фонд за регионални развој (ERDF) Европски социјални фонд (ESF)	Инвестиције у раст и радна места	Транзициони региони	Европски социјални фонд (ESF)
Регионална конкурентност и запосленост („постепено у“)	Кохезиони фонд			Кохезиони фонд
Регионална конкурентност и запосленост	Европски фонд за регионални развој (ERDF) Европски социјални фонд (ESF)		Развијени региони	Европски фонд за регионални развој (ERDF) Европски социјални фонд (ESF)
Европска територијална сарадња	Европски фонд за регионални развој (ERDF)	Европска територијална сарадња		Европски фонд за регионални развој (ERDF)

Извор: European Commission, 2011a, стр. 14.

Подаци из табела 4. и 5. пружају увид о апсолутном и релативном уделу чланица ЕУ у укупним средствима ЕУ фондова према врсти региона у односу на Кохезиону политику.

Табела 4.

Алокација фондова Кохезионе политике за буџетски период 2014-2020. (у мил. евра)

	Европски фонд за регионални развој (ERDF) Европски социјални фонд (ESF)			Кохезиони фонд	Укупно Кохезиона политика	Удео у фондовима Кохезионе политике (%)
	Мање развијени региони	Транзициони региони	Развијенији региони			
ЕУ-28	182.171,8	35.381,1	54.350,5	63.399,7	351.854,20	100,0
Белгија	/	1.039,7	938,6		2.283,9	0,6
Бугарска	5.089,3	/	/	2.278,3	7.588,4	2,2
Чешка	15.282,5	/	88,2	6.258,9	21.982,9	6,2
Данска	/	71,4	255,1	/	553,4	0,2
Немачка	/	9.771,5	8.498,0	/	19.234,9	5,5
Естонија	2.461,2	/	/	1.073,3	3.590,0	1,0
Ирска	/	/	951,6	/	1.188,6	0,3
Грчка	7.034,2	2.306,1	2.528,2	3.250,2	15.521,9	4,4
Шпанија	2.040,4	13.399,5	11.074,4	/	28.559,5	8,1
Француска	3.407,8	4.253,3	6.348,5	/	15.852,5	4,5
Хрватска	5.837,5		/	2.559,5	8.609,4	2,4
Италија	22.324,6	1.102,0	7.692,2	/	32.823,0	9,3
Кипар	/	/	421,8	269,5	735,6	0,2
Летонија	3.039,8	/	/	1.349,4	4.511,8	1,3
Литванија	4.628,7	/	/	2.048,9	6.823,1	1,9
Луксембург		/	39,6	/	59,7	0,0
Мађарска	15.005,2	/	463,7	6.025,4	21.905,9	6,2
Малта	/	490,2	/	217,7	725,0	0,2
Холандија	/	/	1.014,6	/	1.404,3	0,4
Аустрија	/	72,3	906,0	/	1.235,6	0,4
Пољска	51.163,6	/	2.242,4	23.208,0	77.567,0	22,0
Португалија	16.671,2	257,6	1.275,5	2.861,7	21.465,0	6,1
Румунија	15.058,8	/	441,3	6.935,0	22.993,8	6,5
Словенија	1.260,0	/	847,3	895,4	3.074,8	0,9
Словачка	9.483,7	/	44,2	4.168,3	13.991,7	4,0
Финска	/	/	999,1	/	1.465,8	0,4
Шведска	/	/	1.512,4	/	2.105,8	0,6
Велика Британија	2.383,2	2.617,4	5.767,6	/	11.839,9	3,4

Извор: Eurostat regional yearbook 2016, стр. 24.

Табела 5.

Удели појединичаних земаља у средствима ERDF и ESF (2014-20), укључујући и њиховим регионом

	Европски фонд за регионални развој (ERDF)			Укупно ERDF и ESF (%)
	Европски социјални фонд (ESF)			
	Мање развијени региони (%)	Транзициони региони (%)	Развијенији региони (%)	
ЕУ-28	100,00	100,00	100,00	100,00
Белгија	/	2,94	1,73	0,73
Бугарска	2,79	/	/	1,87
Чешка	8,39	/	0,16	5,65
Данска	/	0,20	0,47	0,12
Немачка	/	27,62	15,64	6,72
Естонија	1,35	/	/	0,91
Ирска	/	/	1,75	0,35
Грчка	3,86	6,52	4,65	4,36
Шпанија	1,12	37,87	20,38	9,75
Француска	1,87	12,02	11,68	5,15
Хрватска	3,20	/	/	2,15
Италија	12,25	3,11	14,15	11,44
Кипар	/	/	0,78	0,16
Летонија	1,67	/	/	1,12
Литванија	2,54	/	/	1,70
Луксембург	0,00	/	0,07	0,01
Мађарска	8,24	/	0,85	5,69
Малта	/	1,39	/	0,18
Холандија	/	/	1,87	0,37
Аустрија	/	0,20	1,67	0,36
Пољска	28,09	/	4,13	19,64
Португалија	9,15	0,73	2,35	6,70
Румунија	8,27	/	0,81	5,70
Словенија	0,69	/	1,56	0,78
Словачка	5,21	/	0,08	3,50
Финска	/	/	1,84	0,37
Шведска	/	/	2,78	0,56
Велика Британија	1,31	7,40	10,61	3,96

Извор: прорачун аутора на бази података из: Eurostat regional yearbook 2016, стр. 24

Очекује се да ће у наредном периоду региони самостално развијати пројекте и програме који ће се финансирати из средстава ЕУ, што значи да ће морати да обезбеде сопствену административну инфраструктуру, а то може бити увод у формирање одређеног регионалног идентитета. Економски интерес унутар региона, „отвориће” простор и за друге видове са-

радње. Међутим, за наша очекивања од ЕУ фондова треба имати у виду и следеће чињенице. У Пољској, у којој су се посебно издвајале неразвијене источне области уопште није дошло до смањења регионалних разлика након пристизања помоћи из европских фондова, већ су се те разлике додатно продубиле. Слично је и са регионалним диспаратима у Мађарској, које су још израженије него у Пољској, а ситуација се не разликује много ни у Бугарској. Интересантно је и то да Белгија, као развијена и „стара” чланица ЕУ има изражене регионалне разлике. Страх да се нешто слично може догодити и у Србији сасвим је оправдан, посебно ако се имају на уму огромне регионалне разлике са којима се Србија суочава и недостатак квалитетних кадровских потенцијала, те непостојање традиције сарадње међу општинама у садашњим локалним јединицама власти. У таквој ситуацији, лако се може догодити да развијенији региони, Београд и Војводина, још више „одскоче” од остатка територије. Ипак, морамо погледати и статистику која указује да су захваљујући инструментима актуелне регионалне политике ЕУ и применом њених принципа (програмирање, концентрација, партнерство) смањени регионални диспаритети у оквиру ЕУ (просечан БДП региона повећан са 68,5% на 72% просека ЕУ). Региони унутар нових држава чланица, који су користили средства из структурних фондова ЕУ у периоду 2002-2006. година, остварили су најдинамичнији раст.

У табели 6. налазе се подаци који сведоче о позицији наших региона у односу на просек ЕУ, који указују да би сви наши региони припадали првој групи ЕУ региона (мање развијени).

Табела 6.

Позиција региона НУТС 2 нива у Србији у односу на просек ЕУ-28.

ТЕРИТОРИЈА	БДП (мил. ППС)		Учешће		БДП по становнику (хиљ. ППС)		БДП по становнику, индекс нивоа (ЕУ28=100)	
	2014.	2013.	2014.	2013.	2014.	2013.	2014.	2013.
ЕУ-28	13.958.352	13.549.917	100,0	100,0	27,4	26,7	100,0	100,0
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	72,684	72,266	0,5	0,5	10,2	10,1	37,2	37,8
Београдски регион	28,158	28,833	0,2	0,2	16,8	17,3	61,4	64,7
Регион Војводина	19,907	19,673	0,1	0,1	10,5	10,3	38,2	38,5
Регион Шумадија и Западна Србија	14,322	13,636	0,1	0,1	7,2	6,8	26,3	25,5
Регион Источна и Јужна Србија	10,248	10,076	0,1	0,1	6,5	6,4	23,9	23,9
Регион Косово и Метохија								

Извор: РЗС (2016), стр. 15.

4. Неадекватност институционалног оквира за вођење политике регионалног развоја у Србији

У домену регионалног развоја, у нашој земљи су током 2015. године извршене одређене институционалне промене доношењем Закона о улагањима (Закон о улагањима, бр. 89/2015). Одредбе овог закона предвиђају оснивање нове институције – Развојне агенције Србије (РАС), која је постала правни наследник Националне агенције за регионални развој (НАРР) и Агенције за страна улагања и промоцију извоза (СИЕПА), што значи и да је преузела послове из њихове бивше надлежности. Развојна агенција Србије (РАС) основана је ради обављања развојних, стручних и оперативних послова подстицања и реализације директних улагања, промоције и повећања извоза, развоја и унапређења конкурентности привредних субјеката, угледа и развоја Републике Србије у области привреде и регионалног развоја (члан 27. Закона о улагањима). Закон је дефинисао чланом 36. послове и активности РАС-а, међу којима су, из области регионалног развоја, најважнији следећи: учествује у припреми програма и пројеката привредног и регионалног развоја; врши акредитацију и координацију регионалних развојних агенција; води централни информациони систем који обједињује релевантне податке органа власти од значај за израду анализа и студија у области привредног и регионалног развоја; води евиденцију улагача од посебног значаја и улагача од локалног значаја; извршава и координира спровођење програма и пројеката привредног и регионалног развоја за подстицање директних инвестиција.

Нови институционални оквир политике регионалног развоја, који треба да буде успостављен доношењем новог Закона о регионалном развоју односиће се и на доношење нове Стратегије и Акционог плана из ове области. Наиме, с обзиром да Србија од 2012. године нема стратешки документ из области регионалног развоја, чињеница је која указује да нису дефинисани нови стратешки правци развоја са аспекта регионалне димензије, а у контексту актуелних привредних и социјалних кретања. Истина, у једном периоду постојало је Министарство економије и регионалног развоја, што је била добра основа за јачање напора за остваривање равномернијег регионалног развоја. У то време активно се радило и на изради Националног плана регионалног развоја за период 2013-2022 (НППР) по методологији ЕУ. Међутим, данас такав ресор више није заступљен, већ је ова проблематика поверена министру без портфеља задуженом за регионални развој и рад јавних предузећа. Поменуте околности нису погодиле финализирању рада на поменутом документу, његовом усвајању, као ни унапређивању третмана регионалне проблематике у нас. Маргинализација ове области у

јавним политикама у Србији свакако не доприноси значајнијем коришћењу средстава из ЕУ фондова. С тим у вези је индикативно да се ни у Eurostat Regional Yearbook, који прати статистичке податке за европске регионе, не препознају наши региони јер се констатује да са Србијом није постигнут договор око статистичких региона, те се наводе само национални агрегатни подаци (Eurostat regional yearbook, 2016).

Регионална политика Србије у контексту европских интеграција уређује се у оквиру Поглавља 22 – *Регионална политика и координација структурних инструмената* – које обухвата углавном оквирне прописе везане за планирање и спровођење кохезионе политике ЕУ. Ови прописи не захтевају „пресликавање” европских прописа у национално законодавство. У питању су прописи којима се дефинишу конкретни циљеви кохезионе политике ЕУ, фондови за њену реализацију (Европски фонд за регионални развој, Европски социјални фонд и Кохезиони фонд), правила за израду, одобравање и спровођење програма, активности које могу бити финансиране, принципи и правила за пружање подршке и износ расположивих средстава. Оно што је посебно важно јесте да се овим прописима утврђује стратешки и институционални оквир за управљање програмима, тако да земље кандидати морају да имају одговарајући правни оквир за реализацију конкретних одредаба у овој области. Посебно је важно напоменути да приликом избора и спровођења пројеката који се финансирају из структурних фондова државе чланице морају поштовати законодавство ЕУ, односно правне норме везане за област нпр. јавних набавки, конкуренције и животне средине. Квалитет успостављеног институционалног оквира и изграђени административни капацитети дугорочно утичу на могућност апсорпције средстава из фондова током претприступног периода.

Извештај Европске комисије о напретку Србије у 2014. години генерално закључује да је уочен напредак у области кохезионе политике и координације структурних инструмената. Међутим, законодавни оквир и правни прописи у области политике које су од значаја за спровођење регионалне политике још увек нису у потпуности усклађени са правним тековинама ЕУ. У области програмирања истиче се да је Србија спремна за секторски приступ у оквиру ИПА II, али је Европска комисија идентификовала проблем који се односи на недовољан број спремних пројеката у неким секторима, неспремност корисника да израде квалитетну пројектну документацију у складу са захтевима ИПА. Ипак, истиче се да је Србија припремила методологију за избор инфраструктурних пројеката и израдила пројектни план за инвестиције у области енергетике, транспорта, животне средине и пословне инфраструктуре. У области праћења и евалуације се напомиње да су успостављени секторски одбори, док су у области финансијског упра-

вљања, контроле и ревизије учињени даљи кораци у складу са захтевима децентрализованог управљања. У претходном периоду за Поглавље 22 израђен је Мастер план који представља основу за израду Акционог плана. Приликом преговарачких процеса између представника Србије и Европске комисије, а у вези израде овог документа и скрининга за Поглавље 22, наведено је да ће главни изазови за успешно коришћење ЕУ фондова (након приступања ЕУ) бити неадекватан и комплексан стратешки (преко 105 стратегија) и институционални оквир, недостатак квалитетне пројектне документације, непостојање политике задржавања кадрова који се баве пословима управљања пројектима и ИПА, неадекватан систем праћења и вредновања програма и пројеката који се финансирају из буџета и неразвијен систем интерне финансијске контроле у јавном сектору. У 2015. години формирана је Радна група за Поглавље 22 која је започела активности на изради Акционог плана Поглавља 22 који је требало да се током 2016. године, а након што га Влада усвоји, достави Европској комисији, што до дан данас није учињено.

Имајући све наведено у виду, може се констатовати да Србија касни са припремама у области регионалне политике и координације управљања структурним инструментима. Делимичан напредак је учињен преко компоненте ИПА I, чиме Србија стиче одговарајуће искуство у управљању ЕУ фондовима тзв. индиректним управљањем. У наредним годинама, у нашој земљи треба обезбедити адекватан капацитет за имплементацију индиректног управљања програмима. Законодавни оквир још увек није у потпуности усаглашен са *acquis*, док способност буџетског система треба да се тестира. Административни капацитети у области управљања средствима ИПА подразумевају и одговарајући број запослених који су квалификовани за те послове.

У области мониторинга и евалуације секторске комисије за мониторинг свих сектора ИПА компоненте I и II су успостављене и редовно се састају. У области финансијског управљања, контроле и ревизије, Србија је систем финансијског управљања и контроле наставила да развија у циљу усклађивања са захтевима индиректног управљања ИПА компонентама I и II (*Cross-border cooperation*). Капацитет за управљање ревизијом остаје посебан задатак који треба адекватно размотрити (видети: Извештај о регионалном развоју Србије 2014.).

5. Уместо закључка - препоруке за регионалну политику

Савремена политика равномерног регионалног развоја захтева координацију свих институција које су укључене у различите аспекте регионалног развоја

(урбани, рурални, локални, социјални, развој инфраструктуре, заштита животне средине и сл.). Путем партнерства и међусобне сарадње на свим нивоима управљања развојем јасније ће се дефинисати развојни циљеви и пројекти у регионима. При томе, добра координација је понајвише нужна у области планирања и коришћења финансијских средстава, нарочито када су у питању средства из претприступних фондова ЕУ. У том погледу, у Србији је што пре потребно институционализовати регионални развој као концепт заједничког деловања различитих нивоа управљања (националног, регионалног и локалног), што суштински значи усвајање интегративног приступа целокупном, па и регионалном развоју.

Потребно је формирати институционална решења која ће да обезбеде административну способност на регионалном нивоу, а са циљем да се средствима из структурних фондова ЕУ убудуће управља на нивоу региона. У наведеном контексту, у Србији током наредног периода треба: (а) завршити изградњу усклађеног и целовитог институционалног оквира за управљање регионалним развојем, (б) успоставити подстицајне механизме за вођење ефикасне регионалне политике, посебно у домену подстицања бржег развоја подручја са посебним развојним проблемима, (в) ефикасно употребљавати фондове ЕУ и (г) извршити постепену функционалну и фискалну децентрализацију, у циљу јачања капацитета локалне самоуправе за обављање активности које су усмерене на локални економски развој.

Будући да у републичком буџету у наредном периоду неће бити ни приближно довољно средстава за подстицање равномернијег регионалног развоја, циљеви регионалне политике ће великим делом морати да се остварују путем координације рада секторских министарстава (којима, у изворном смислу, регионални развој није приоритет). **Усклађивање рада секторских институција на националном нивоу са потребама регионалног развоја земље** највећи је изазов, али и обавеза у будућем периоду када је у питању вођење регионалне политике у Србији. Оно што у Србији до сада није био случај, а потребно је усвојити као начин рада, јесте „регионална перспектива” секторских институција (министарстава).

Даље, приступ регионалном развоју треба у далеко већој мери заснивати на **ендогеном регионалном расту**. Неопходно је креирати такве мере и политике регионалног развоја које ће подржавати раст у свим регионима (а не само у оним мање развијеним). Са своје стране, региони треба самостално да трагају за новим изворима раста тако што ће на креативнији начин мобилисати локалне ресурсе и фондове, са циљем да искористе своје специфичне компаративне предности без превеликог ослањања на трансфере са националног нивоа и доделу бесповратних средстава. Циљ регионалне политике треба да буде да стимулише све локалитете да развију сопствени

потенцијал за раст, пре свега на основу свог унутрашњег, ендогеног потенцијала (територијалног капитала).

Када су у питању мере регионалне политике, у наредном периоду у Србији треба примењивати тзв. *place-based* концепт чије су главне карактеристике засноване на прилагођавању интервенција специфичним територијалним околностима и њиховим просторним везама, те на мобилисању и сакупљању знања и предности локалних актера. Приступ сугерише нову улогу локалних и регионалних креатора развојне политике у смислу да они треба да олакшавају и подстичу повезивање, умрежавање и кооперацију између актера, како микроекономских субјеката, тако и територија. Средства не би требало усмеравати директно ка једном кориснику, већ треба осмишљавати и финансирати пројекте који ће жељени ефекат остварити на ширу друштвену заједницу, а путем сарадње што већег броја актера. При томе треба давати предност пројектима који су генерисани од стране оних који за средства конкуришу, јер они најбоље знају своје потребе и жељене користи.

Међуопштинска сарадња може пуно допринети не само развоју предложених регионалних пројеката, већ и процесима планирања и програмирања на регионалном нивоу. Наиме, за складан регионални развој неопходно је да локалне самоуправе постепено у свом раду усвајају стандарде регионалне политике ЕУ и то путем поменутог активног учествовања у националном систему регионалне политике.

Узимајући у обзир актуелну регионализацију, као и поменути савремени (интегративни) развојни концепт, у наредном периоду потребно је више пажње посветити унапређењу улоге коју у процесу равномернијег територијалног развоја могу имати **административне области**. Чињеница је да оне још увек нису усвојене је отежавајућа околност у процесу регионалног и укупног развоја Србије и умањује могућности за ефикасније ублажавање унутар и међу регионалних разлика у развијености.

За успешно вођење регионалне политике у будућности, важно је да се обезбеди адекватна и далеко обухватнија статистичка основа. Нужно је **унапређење регионалне статистике** како за анализу регионалних диспаритета у различитим сегментима друштвено-економског развоја, тако и за праћење и економску евалуацију ефеката предузетих мера регионалне политике.

Литература

- European Commission. (2011b). “Q&A on the legislative package of EU regional, employment and social policy for 2014-2020”, Brussels.
- European Commission. (2011a). *Cohesion Policy 2014-2020 – Investing in growth and jobs*, Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- European Commission (2012). “Elements for a Common Strategic Framework 2014 to 2020”, Brussels.
- Eurostat regional yearbook, доступно на: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-NA-16-001> (приступ страници: 10.01.2017.).
- Влада Републике Србије. (2007). *Стратегија регионалног развоја Републике Србије 2007-2012*. Београд.
- Закон о изменама и допунама закона о регионалном развоју. Службени гласник РС, бр. 30/2010.
- Закон о регионалном развоју. Службени гласник РС, бр 51 /2009.
- Закон о територијалној организацији Републике Србије. Службени гласник РС, бр. 129/07; 18/2016.
- Закон о улагањима. Службени гласник РС, бр. 89/2015.
- Јакопин, Е. и Деветаковић, С. (2009). Регионализација у Србији. У: *Транзиција у Србији и глобална економска криза* (редактори: Б. Церовић и М. Ковачевић). Београд: Научно друштво економиста Србије.
- Министарство привреде. (2015). *Извештај о регионалном развоју Србије 2014:* (радни документ).
- Оцић, Ч. (2012). *Регионалистичка деконструкција Србије*. Београд: Просвета.
- Правилник о садржини и изгледу Јединственог регистра акредитованих регионалних развојних агенција. Службени гласник РС, бр. 89/2010.
- Правилник о садржини, начину и поступку вођења Регистра мера и подстицаја за регионални развој. Службени гласник РС, бр. 93/2010.
- РЗС. (2016). Радни документ „Регионални бруто домаћи производ”, Региони и области Републике Србије, 2014. (прелиминарни резултати), доступно на: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2016/pdf/G201610093.pdf> (приступ 20.01.2017.)
- Уредба о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта. Службени гласник РС, бр. 3/92, 36/92, 52/92 - одлука УСРС, 60/93 и 5/95.
- Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица. Службени гласник РС, бр. 109/2009 и 46/2010.
- Уредба о утврђивању услова, критеријума и начина акредитације за обављање послова регионалног развоја и одузимања акредитације пре истека рока на који је издата. Службени гласник РС, бр. 74/2010 и 04/2012.
- Устав Републике Србије. Службени гласник РС, број 83/06.